

Històries de por (i III)

¿Es convertia realment Irena Dubrovna en una pantera?

Gabriel Genovart

La *mujer pantera* és una d'aquestes històries que sempre m'han arribat amb el deix remot de les velles contarelles escoltades al voltant de la llar a llunyanes vetllades d'hivern. Com si hi hagués també quelcom que jo ja coneixia d'enrere de l'estrany cas d'Irena Dubrovna, la misteriosa al·lota sèrbia que, en determinades circumstàncies, sembla que s'arribava a transformar en un felí perillós i destructiu.

Amb *La mujer pantera* em passa quelcom semblant al que m'ocorre amb la història de Dràcula: la sensació d'experimentar una vaga i torbadora familiaritat amb determinades seqüències de la narració. "¿On he sentit anteriorment quelcom paregut", em demana. I quan cerc una resposta, em sembla que la trobo en el record d'antigues faules de la tradició oral i folklòrica sentides d'infant. I si en el cas de Dràcula hi ha elements narratius que em remetien inequívocament a contes populars com "El castell d'iràs i no tornaràs" o "Na Blancaflor", en el cas de *La mujer pantera* les referències s'estableixen amb llegendes i supersticions segurament tan immemorials com els mateixos contes de fades.

Tal volta aquesta sensació vengui reforçada pel fet que *La mujer pantera*, abans de tenir l'oportunitat de conèixer-la com a pel·lícula, la me varen narrar oralment. Potser hi ha quelcom tan apassionant com veure pel·lícules de por. I és que te les contin. És una de les sorts que vaig tenir a la infantesa. No només em contaren, abans de saber-les llegir en els respectius volums de la col·lecció, la major part de les rondalles de Mossèn Alcover, sinó que també em contaren velles pel·lícules de por que no havia tingut ocasió de veure. Les rondalles les me varen narrar especialment una àvia adorable i una tia encantadora (i també me'n va llegir moltes, en el curs d'una llarga malaltia que vaig patir de menut, l'escultor Pere Pujol, que era cosí meu i quasi un germà major). Quant a *La mujer pantera* i altres pel·lícules de terror, qui les me va contar insuperablement va ser la meva cosina Carme.

La meva cosina Carme havia heretat de la nostra àvia i de la nostra tia comunes la facultat de ser una narradora extraordinària. Qualsevol cosa que ella

contàs, ja fos un conte, ja fos una pel·lícula, quedava immediatament tocada pel màgic encís del misteri i de la poesia. Em guanyava, na Carme, de quinze o setze anys i havia tingut la fortuna de veure totes aquelles pel·lícules -els vells terrors de la Universal i d'altres productores- que jo, a excepció de la traumàtica experiència *La sombra de Frankenstein* (i per culpa d'haver nascut, pensava aleshores, catorze o quinze anys més tard del que tocava), m'havia hagut de perdre. Tanta sort que la meva cosina va venir a posar remei a aquest desajust cronològic! Gràcies a ella vaig conèixer oralment tota la història del monstre de Frankenstein, el comte Dràcula i l'home llop. Fins i tot em contà les paròdies de si mateixos que aquells monstres gloriosos, ja en la seva fase de decadència, hagueren d'interpretar amb la companyia humiliant de dos còmics tan de segona fila com eren But Abbot i Lou Costello, al darrer dels quals, per cert, na Carme, grassona

com ell, imitava increïblement. També em contà la meva cosina, mentre cosia senalletes d'obra de palma, altres pel·lícules de por. Com, per exemple, *Ladrón de cadáveres* i *Los crímenes del museo de cera*. La primera era un film de la sèrie B de 1941 interpretat per Bela Lugosi i dirigit per Wallace Fox; i la segona, la famosa versió d'Andre de Toth interpretada per Vincent Price l'any 1952, la qual, encara que fos del "meu temps", na Carme, com que vivia a Ciutat, havia tingut ocasió de veure-la abans que jo (i en relleu i tot!). Les me va contar també aquestes dues pel·lícules que, quan les vaig veure en pantalla -*Los crímenes del museo de cera*, no gaire després d'haver-ne sentit la narració; i *Ladrón de cadáveres* passats ja molts d'anys, a través de la tele-, puc assegurar que quasi em varen decebre. Eren millors contades per la meva cosina!

Però si dic en canvi que *La mujer pantera* és una pel·lícula que em va resultar tan fascinant com la recreació oral

Poques vegades, amb tants pocs mitjans i amb un pressupost tan limitat s'han aconseguit resultats tan efectius de paor psicològic ni cotes més altes en la poètica del terror

de la cosina Carme, és quasi un honor que li faig al seu realitzador Jacques Tourneur, que és un dels meus directors preferits. Jacques Tourneur..., quasi res. ¿I com no ho ha de ser, preferit, un realitzador que, a més d'aquesta obra mestra del cinema terrorífic que és *La mujer pantera* (una producció per a la RKO de 1942), va dirigir també, entre moltes altres pel·lícules notables, films tan excepcionals com *I Walked with a Zombie* (1943), *Retorno al pasado* (1947), *El halcón y la flecha* (1949), *La mujer pirata* (1951) i *Wichita, ciudad sin ley* (1955)? Són, totes les anomenades, obres antològiques dels seus gèneres respectius. Especialment *La mujer pantera* i *I Walked with a zombie*, perquè ningú ha superat mai Jacques Tourneur en la creació subtil de les atmosferes més inquietants i opressives de misteri i de paor.

L'any 1942, la RKO, per competir amb l'èxit que assolien aleshores les pel·lícules de por de la Universal, va demanar al productor Val Levton la realització d'un film de terror. Les úniques imposicions de l'estudi eren que el títol havia de ser *Cat People* i que s'havia de tractar de contrarestar, amb conversions zomòrfiques (que, per variar, serien de caràcter feli), l'èxit espectacular dels llops, cans, vampirs i altres monstres insignes de la productora rival. Levton elegí com a realitzador el jove i prometedor director francès Jacques Tourneur, i es posaren en feina. El resultat, com és

prou sabut per qualsevol aficionat al setè art, va ser una obra magistral, a la qual el suggeriment, la insinuació, la dosificació de l'horror, les el·lipsis, l'ambigüitat, els efectes sonors, la capacitat de suscitar l'espant a partir de les coses més quotidianes, l'incertada elecció de Simone Simon com a protagonista -la "presència més felina" del cinema mundial, n'havia dit d'ella Jean Renoir- i l'ús intel·ligentíssim de les ombres en una excepcional fotografia en blanc i negre s'eleven a un grau suprem de categoria artística. Poques vegades, amb tants pocs mitjans i amb un pressupost tan limitat -suplits, això sí, pel talent creatiu del tàndem Levton/Tourneur-, s'han aconseguit resultats tan efectius de paor psicològic ni cotes més altes en la poètica del terror.

I a tot això, ¿a què em sonava a mi la història d'aquella pel·lícula que s'estrenà a Espanya amb el títol de *La mujer pantera* i que em contava la meua cosina? ¿On havia sentit abans la història d'un rei cristià que, com el bon rei Joan de Sèrbia, en reconquerir un regne que havien dominat llargament els mamelucs, l'havia hagut de netejar de bruixes i d'encanteris, a més de purificar-lo dels antics cultes pagans? I les històries licantròpiques de les "dones-gat", que es convertien en un felí negre o en altres animals per espaordir un amant infidel, ¿d'on em sonaven? Coses així, jo ja les havia sentides contar perquè, en versió autòctona, també for-

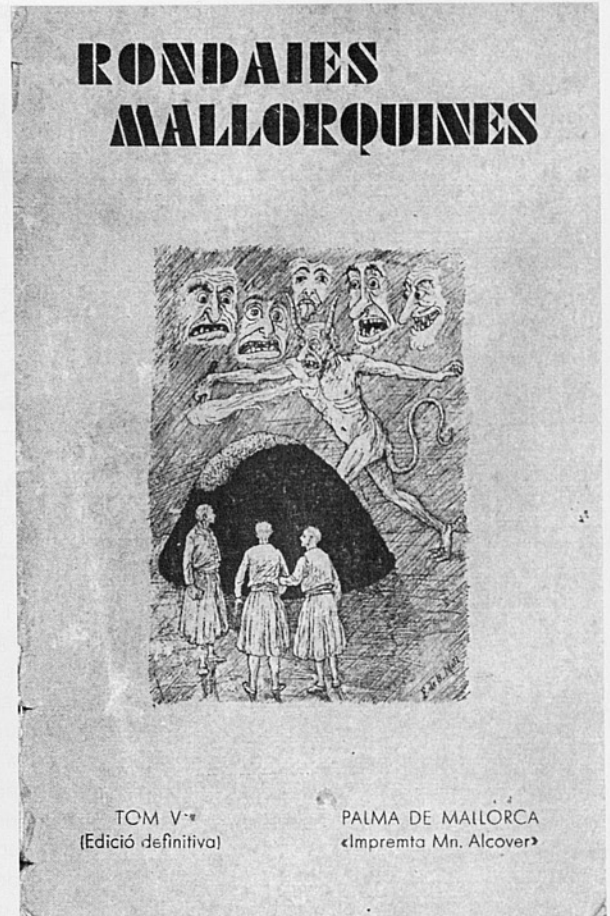
maven part de la tradició oral i popular de Mallorca; i estan recollides, algunes, en el tom V de les *Rondalles Mallorquines* de Mossèn Alcover, que sempre ha estat un dels meus toms predilectes.

L'equivalent mallorquí del rei Joan de Sèrbia, que va reconquerir el seu regne als musulmans, és l'*Alt rei En Jaume*: Jaume I d'Aragó, que va recuperar per a la cristiandat el regne de Mallorca que estava en mans dels sarraïns. La tradició popular mallorquina ha adornat la figura del "rei En Jaume" amb tota classe de llegendes i fantasies. Entre aquestes, el fet d'haver arruixat, amb l'ajuda d'exorcismes i de la santa creu, estols sencers de bruixes irreductibles que encara campaven, des "dels temps dels moros", per determinats indrets de Mallorca. Mossèn Alcover, en contar aquestes històries, adopta un to jocós i sorneguer -que ell dominava com ningú-, segurament per desactivar al màxim, com a bon clergue que era, tota la càrrega de subversió que la bruixeria ha comportat sempre front a l'ordre cristià establert. Però molts podríem donar fe que, a la ruralia mallorquina, quan es contaven històries de bruixes a la vetllada, a l'escalfor dels focs de l'hivern, no s'ho agafaven amb tantes berbes.

Les bruixes, com els diables, els vampirs i altres criatures tenebroses de la cultura popular, formen part d'aquest inframón de l'ocult i reprimat. Representen, a nivell col·lectiu, l'equivalent del que són, a nivell individual, els "fan-

La mujer pantera és un exemple clar de fins a quin punt els continguts latents de les velles fantasies de la cultura oral han alimentat les noves fabulacions icòniques del cinematògraf

tasmes del subconscient". Així com la consciència individual, influenciada per la cultura dominant, relega a l'inconscient personal tot allò que considera repressible, també és fàcil de trobar a les tradicions populars figures *superjoiques*, com el rei Joan de Sèrbia o el rei Jaume de Mallorca, encarregades de reprimir tot allò que no s'avé amb l'ordenament cultural que elles representen. Per aquest procés foren satanitzats els cultes pagans anteriors al cristianisme i les antigues figures sàcres convertides en entes diabòlics. Però, tanmateix, des del subconscient personal o col·lectiu, tot allò que ha estat reprimat i censurat continua aflorant en forma de somnis, deliris i fantasies. Així ha ocorregut tant a les manifestacions de la secular tradició oral com a les noves manifestacions de "cultura de masses" de les quals el cinema n'ha estat el màxim exponent.

La mujer pantera és un exemple clar de fins a quin punt els continguts latents de les velles fantasies de la cultura oral han alimentat les noves fabula-

cions icòniques del cinematògraf. No és per tant estrany si davant aquesta pel·lícula percebem no únicament l'eco remot d'antigues contarelles sinó també, com diria Jung, "les remors de les selves de l'inconscient". Hi ha tot un rerefons de velles faules, llegendes i supersticions que, procedents del passat remot de la llunyana Sèrbia, persegueixen Irena Dubrovna fins a Nova York, on tracta de portar una vida normal, i la turmenten amb estranyes fixacions i obsessions. ¿Es tracta simplement de problemes psicològics i de complexos sexuals que pot solucionar la psiquiatria o es tracta d'una maledicció atàvica i sobrenatural -la de la vella secta de les "dones-gat", de quan els serbis, per l'influx dels invasors, s'havien lliurat a pràctiques llicencioses- que pesa també sobre ella i la impedeix de dur una vida amorosa gratificant amb l'home que estima? I, en el cas de trobar-se efectivament sota l'influx de l'antiga maledicció, ¿pot arribar a convertir-se, com asseguren les antigues tradicions sèrbies,

en una feli enorme i agressiu, quasi del tamany d'una pantera: un moixarro negre capaç de destruir, en determinades circumstàncies d'opressió psicològica, tot allò que d'una manera o altra la ve a pertorbar?

Com que Jacques Touneur era conscient que la definició i la certitud eren el principal enemic del fantàstic, deixa en l'aire la qüestió. Però la meua cosina, que podia considerar-se com a la representació genuïna de l'espectador mig, ho tenia ben clar: Irena Dubrovna es convertia, efectivament, en una pantera. O sigui que, influenciada també, sens dubte, per les tradicions orals, na Carme es decantava, fora cap reserva, per la interpretació més sobrenatural i fantàstica.

Perquè hi ha una altra interpretació més culta i "racionalista", que és la psicoanalítica; però els espectadors corrents, com es pot suposar, no filaven mai tan prim. Segons aquesta interpretació, Irena Dubrovna seria la víctima d'uns conflictes subconscients que l'o-

Normalment, les aparicions licantròpiques de la tradició oral mallorquina no solien acabar tan tràgicament com la història d'Irena Dubrovna, que fallia al final dramàticament després d'haver donat mort al seu psiquiatre

primeixen fins a tal punt que ella els arriba a externalitzar a través d'una identificació patològica amb les velles històries de la seva pàtria llunyana. I així, davant situacions com la frustració, la gelosia, la incapacitat de lliurar-se sexualment al seu marit, etc., es veu impulsada a adoptar comportaments de "furor animal" propis de la bèstia fèitxe -la pantera negra- amb la qual, per influència de la llegenda, se sent penetrada. Però, d'aquí, no es passa.

Tot i això, hi hauria encara una tercera interpretació, a mig camí entre les dues anteriors, i que seria la paranormal o parapsicològica. Amb totes les degudes reserves que sempre suscita l'estudi de tot allò considerat com a "paranormal", una obra tan seriosa sobre aquesta matèria com és el *Diccionari de parapsicologia* de Werner F. Bonin (publicat a Espanya a la col·lecció *El libro de bolsillo* d'Alianza Editorial) aventura la possibilitat que determinades persones puguin fer actuar com animals salvatges certes *materialitzacions*; és a dir, que podrien arribar a agredir altres persones, de manera mental-suggestiva, mitjançant aparicions fantasmals de figures animals procedents del seu subconscient. D'aquesta manera, la *licantropia*, segons Bonin, es podria explicar com el "producte objectivat d'una dissociació psíquica"; i afegeix, aquest autor, que alguns físics han arribat a pensar si "els sers vivents, en condicions fins ara desconegudes, podrien arribar, davant situacions extremes, a emetre neu-

trons, i àdhuc protons, capaços d'organitzar-se, fora del cos de l'emissor, en formes concretes". Animals terrorífics, per exemple.

¿Quina seria, en el cas d'Irena Dubrovna, l'explicació més "vàlida"? Potser es preferible deixar-ho, com fa Tourneur, dins l'ambigüitat desassossegant de la poesia del misteri.

¿I dels casos de licantropia de Mallorca, què en direm? Contenen les velles històries que també aquí les dones "estaven en fama de bruixes" compareixien de nit transformades en llebres o en cusses i moixos negres per aterrir els amants que les havien traït. Com en el cas d'En Joan Gollet, del Puig de Bon Any, que festejava dues al·lotes del Pla de Sant Jordi, i quan venia de veure'n una d'elles, a mitjan camí, fosca negra, li sortia sempre al davant, dins un pinar, una estranya llebretona que li feu entrar en sospites. Les llebres, com les cusses negres i els felins negres, són animals relacionats amb Hécate, que es una deessa lunar i ctònica, regna dels espectres, paors nocturns, fantasmes i altres monstres terrorífics i mestra per excel·lència en totes les arts de la bruixeria. Cosa de tot això devia saber el tal Gollet, perquè un vespre carregà l'escopeta de pólvora, atac i perdigons beneïts i, quan li sortí la llebre i ja li anava a disparar, l'animal alçà la veu i li digué. "No tiris, Joan, que som jo!". O el cas d'En Joan Soberano, de Santa Maria del Camí, que també duia dues al·lotes mogudes, una de les quals era de

Consell. I una nit, a camp obert, el va perseguir tot el camí una cussa negra que li va fer entrar calfreds, fins que, per sort, va poder arribar, tot retgirat, a la casa solitària d'uns amics seus, enmig de foravila; veié que hi havia llum i va entrar-hi per protegir-se i contar-los la feta que li acabava de succeir.

Normalment, les aparicions licantròpiques de la tradició oral mallorquina no solien acabar tan tràgicament com la història d'Irena Dubrovna, que fallia al final dramàticament després d'haver donat mort al seu psiquiatre. A les contarelles de Mallorca, els homes, quan veien la "mar bruta", es limitaven a fer-se enfora de la situació deixant anar aquelles dones sospitoses que els podien complicar l'existència (que, ben mirat, és també el que procura de fer Kent Smith, el protagonista masculí de *La mujer pantera*, quan comença a veure coses massa rares). El pitjor que hi ha constància que va passar a la nostra illa amb aquestes històries fou al citat Joan Soberano, el qual, quan arribà a la casa dels seus amics, després de fugir de la persecució de la cussa negra, els trobà que feien bunyols a la vela amb un grandió calderó d'oli bullent preparat per a tal fi. I mentre els relatava, tot trastornat, el pas que li havia succeït, això és el que conta Mossèn Alcover que va ocórrer:

"I heu de creure i pensar, i pensar i creure, que cop en sec compareix un moix negre, que no coneixien, s'arrambava an es fogons, s'enfila an es calderó de s'oli bullent, hi afica un peu de davant i llavò s'altre peu, i ja es partit a beneir tothom d'oli, i bunyol per aquí i bunyol per allà, i al punt tota la casa va anar a raigs d'oli i bunyols; i tothom que ho donà a ses cames. En Joan Soberano es de davant, deixant sa casa en banda.

A la fi, se revesten de coratge, hi tornen entrar, i aquell moix negre hagué descomparegut, i no el veren pus ni en verd ni en sec.

Tothom estava amb sos cabeis drets, i no en treien altra paraula que aquesta: —¡Se veu ben clar, Joan, que és sa teva al·lota de Consei! ¡Si és una bruixa! ¡Prou que ho és ella!"

En aquell temps, a Mallorca, fer malbé una bunyolada tampoc no era una tragèdia com la de *La mujer pantera*. Però no deixava de ser un petit drama domèstic. ■